

pedig nem pénzkérdés, hanem szakmai felkészültség és odafigyelés dolga.

Ritka kivételként, ugyanabban az évben megjelent kiadványok is szerepelnek a kötet — szemlátomást még a korrektúrában is kiegészített — bibliográfiájában, adataik részben beépültek a főszövegbe. Szép jelképe ez Horváth Károly irodalomtörténeti munkájának — egyúttal jelzi, hogy a Madách iránti kutatói érdeklődés folytatódik, minden irodalmi és színházi évfordulótól függetlenül is. (Gondolat Kiadó, 1984. Nagy magyar írók)

KERÉNYI FERENC

ANGOL NYELVŰ KISMONOGRÁFIÁK 20. SZÁZADI MAGYAR SZERZŐKRŐL

A müncheni egyetem finnugor szemináriumának főként nyelvészeti, néprajzi és kultúrtörténeti témákat feldolgozó kiadványsorozatában a múlt évben két irodalmi tárgyú könyv került angol nyelven a nyilvánosság elé amerikai magyar szerzők jóvoltából: Dalma Hunyadi és Stephen Brunauer társszerzésében egy Kosztolányi-monográfia (*Dezso Kosztolányi*), Marianna D. Birnbaum tollából pedig monografikus tanulmány Radnóti Miklósról (*Miklós Radnóti*). Felesleges hangsúlyozni, mennyire örvendetes a magyar irodalom felbukkanása a finnugor kultúra különböző aspektusaival foglalkozó sorozat témái között. Az eddig megjelent kötetek inkább a finnugrisztika, illetve a hungarológia szakembereinek és tudós művelőinek szólnak, semmint az érdeklődő és művelődni vágyó közönségnek; a Kosztolányi- és Radnóti-kötet viszont szélesre tárja a magyar kultúra kapuját mindenki előtt, aki vonzódik az irodalomhoz, s aki — bármilyen okból — ismerkedni akar az angolszász világban még mindig oly szegényesen képviselt magyar költészettel.

A *Kosztolányi*-könyv — szerzőinek az előszóban kinyilatkoztatott szándéka szerint — tisztán és egyértelműen ismeretterjesztő céllal íródott: „... bemutatni Kosztolányit, a költőt és az írórt az angol nyelvű olvasónak, olyan teljességgel, amilyen csak lehetséges egy rövid kötetben.” E célkitűzés elgondolkoztatja az embert — kritikust és olvasót — afelől, milyen esetben indokolt és célszerű ismeretterjesztő monográfiát írni egy költőről a nagyközönség számára. Általában két körülmény szokott ilyen céllal tollat adni az irodalomtörténész kezébe: ha olyan íróról van szó, akinek műve többé-kevésbé ismert a közönség előtt, s a kritikus munkájával a mű teljesebb megismertetését és mélyebb megértését akarja elérni, vagy ha egy jobbra ismeretlen

íróra kívánja felhívni a közönség figyelmét s ezzel készíteni a potenciális érdeklődőket a műveivel való megismerkedésre, magyarán: azok elolvasására. A Hunyadi—Brunauer szerzőpáros esetében azonban egy harmadik és merőben szokatlan tényállás-kombináció forog fenn: olyan író iránt kíván érdeklődést kelteni, akinek művei ismeretlenek és legnagyobbbrészt ismeretlenek is maradnak a befogadóul szánt olvasók előtt, abból az egyszerű okból, hogy az olvasó előtt ismeretlen nyelven íródtak és fordításban sem megközelíthetők, hiszen Kosztolányi hatalmas oeuvre-jéből mindössze két regény, két elbeszélés és nyolc vers jelent meg angol fordításban. Ez pedig azt jelenti, hogy az angolul olvasó irodalombarátok — legalábbis jelenleg — a legjobb akarattal sem olvashatnak Kosztolányit, bármilyen ékesszóloán hívják is fel rá az irodalmi egzotikumok iránt fogékony figyelmüket.

Ez a rendhagyó helyzet teszi a monográfiaszerzők vállalkozását különösen tiszteletreméltóvá — ha nem egyenesen heroikussá — s egyben megszabja a könyv felépítését és módszerét is. A szerzők ugyanis is a csaknem megoldhatatlan feladat egyetlen megoldási módjára találtak rá, amikor tanulmányukkal lényegében a fentebb vázolt okokból lehetetlen Kosztolányi-olvasást pótolják a feltételezett olvasó számára a versek mondanivalójának angol nyelvű körülírásával, illetve a prózaművek részletes tartalmi ismertetésével. Ilyen módon alaposan kidolgozott Kosztolányi-képet állítanak az olvasó elé, amely kétségkívül összehasonlíthatatlanul többet nyújt annál az ismeretnél, amellyel az angolszász közönség eddig rendelkezett a magyar íróról és költőről, adekvát azonban a dolog természeténél fogva nem lehet — ám erről a monográfia írói a legkevésbé sem tehetnek. Éppen ellenkezőleg, minden lehetőt megtesznek annak érdekében, hogy sokooldalúan mutassák be tárgyukat: nemcsak Kosztolányit reprodukálják hanem Kosztolányiról is írnak, mégpedig oly módon, hogy érdekesség és vonzóvá tegyék a feltételezett befogadó számára.

Életét, egyéniségét impresszionista színésszeggel és elevenséggel tárják az olvasó elé, külön fejezetben foglalkoznak költői és drámaírói munkásságával, szigorúan szem előtt tartva a kronológiai elrendezést, szépprózájával, újságírói és esszéírói tevékenységével, sőt — ami az adott körülmények között a legnehezebb — műfordítói teljesítményével. Szemléltetésképpen az Edgar Allan Poe-féle *A holló* mesteri fordítását tárgyalják és elemzik, abban a reményben, hogy a műfordítás erényeinek értő kifejtése helyettesíti a magyar szövegnek az eredetivel történő összevetését. A műfordító Kosztolányi ismertetése kapcsán kitűnő érzékkel hangsúlyozzák azt a nyereséget, amelyet a *Modern költők* és az *Idegen költők* jelentettek a külföldi modern költészet magyarországi meghonosítása és a magyar költészet modernizálása terén.

A lírai és elbeszélő művek bemutatását értelmező és értékelő kommentárok kísérik, amelyek során a szerzők bőszegesen merítenek a magyar Kosztolányi-szakirodalomból, de nemegyszer hozzáteszik — olykor szembeállítják vele — a maguk meglepően eredeti véleményét, például amikor az *Édes Annát* a lélektani motiváció kidolgozatlansága miatt Kosztolányi „leggyengébb regényének” (170.) minősítik, vagy amikor újrakategorizálják Kosztolányi egyes műveit stílusirányok szerinti hovátartozásuk szempontjából, s ennek kapcsán a konvencionálistól többnyire eltérő megállapításokra jutnak. Első verseskötetét, a *Négy fal között*et impresszionista-dekadens-szimbolista tényezők egyedülálló kombinációjaként határozzák meg — bár ez az összefonódás nem mondható szokatlannak a századforduló európai irodalmában —, *A rossz orvos* c. kisregényben mélabús és lehangoló, „mélyen megindító” hangulata okán az egzisztencializmus atmoszférájának előképét látják (121.), a *Nero avéres költőt* pedig a „romantikus expreszszionizmushoz” rendelik hozzá azon az alapon, hogy az író figuráit „egy bensője mélyén levő forrásból vetíti ki” (138.).

A szerzők leleményességére mutat az a törekvésük is, hogy a Kosztolányi-írások milyenségét angol irodalmi analógiák révén érzékeltessék az angol nyelvű olvasóval. Az összefoglaló zárófejezetben hasonlóképpen történik Kosztolányi elhelyezése a világirodalomban, Oscar Wilde, Rilke, Thornton Wilder szellemi-művészi rokonaként.

Végeredményben a monográfia írói mindenképpen hasznos munkát végeztek, különösen ha elismerésreméltó erőfeszítésük elősegíti a gyér Kosztolányi-fordítások megszaporodását az angol műfordítás-irodalomban.

A Radnóti-kötet szerzője összehasonlíthatatlanul előnyösebb helyzetből vág bele vállalkozásába, hiszen mondanivalójának illusztrálásában egészen kitűnő angol műfordítás-gyűjteményre támaszkodhat. Birnbaum a szokványos monográfia-szerkesztéstől eltérő módon, sajátos koncepcióra alapozva építi fel tanulmányát, amit már az alcímben is jelez: *Költészetének biográfiája*. Az előszóban kifejtettek szerint az alcím a szerzőnek azt a szándékát fejezi ki, hogy Radnóti életének eseményeit és élményeit abban a vonatkozásban vizsgálja, mennyiben voltak hatással költői művére, következésképpen párnuzamosan tárgyalja a társadalmi kontextusba ágyazott életrajzot a művet strukturáló poétikai rendszerrel.

Ez a koncepció határozza meg a módszert, amelyet a tanulmány használ s amely — a célkitűzés természeténél fogva — nem lehet egységes, hanem többfajta megközelítésből kombinált. A rendelkezésre álló s a szerző által kiválóan ismert források nyomán pozitívista alapossgággal rekonstruálja a költő életének tényeit, majd ugyanezen tényeknek, mint „az extratextuális valóság” elemeinek megjelenését és

funkcionálását a költeményekben. Ezzel a módszerrel eljut maguknak a verseknek a vizsgálatához, amelyekben most már a nyersanyag műalkotássá formálódásának mikéntjét fedi fel. Ugyanakkor azonban a fordított utat is követi: a költői műbe bújtatott megnyilatkozásokból következtet vissza biografikus tényekre, illetve szembeesíti a szövegen kívüli forrásokból eredő információkat a lírai önvallomásokkal, hogy a kettő összevetésével derítsen fényt az objektíven érvényes igazságra, vagyis a költői műalkotást dokumentumként használja a szövegvilágon kívüli valóság rekonstrukciójához.

Maguk a művek, amikor dokumentum-szerepükből kiemelten, önmagukban képezik a vizsgálat tárgyát, megint csak kettős aspektusból kapnak megvilágítást. Tartalmi szempontú elemzést és értelmezést alkalmaz a tanulmány olyankor, amikor a képnyelvbe kódolt mondanivaló köznyelvi parafrázálása elősegíti a megértést; ezt azonban minden esetben alapos — olykor talán túlságosan is aprólékos — formai elemzés egészíti ki, amelyet az szerző komplex módon végez, felhasználva az antik és a modern poétika és stilisztika módszereit éppúgy, mint a Jakobson-féle strukturalista és a Lotman-féle szemiotikai megközelítés eszközeit.

Mindennek eredményeképpen a szerző oly rendkívüli gondossággal járja körül témáját, oly sokoldalúan tapogatja le legkülönbözőbb vonatkozásait, sőt kicsiny részleteit, hogy a teljesség illúzióját keltő képet állít elő Radnóti költészetéről és magáról a költőről. Ebben egyrészt segítségére van a magyar Radnóti-kutatás alapos ismerete, másrészt saját kritikai érzéke és lényeglátó képessége, amely hathatósan támogatja a bőséges anyag ésszerű szelektálásában, rendezésében és értékelésében, valamint irodalmi iskolázottsága, fogékonysága és invenció-gazdagsága, amely elsősorban a verselemzésekhez adott egyéni hozzájárulásaiban nyilatkozik meg.

Az anyagrendezést tekintve a monográfia szimmetrikus szerkezetű. Az *Élet* címet viselő első fejezet a költő halálának motívumával kezdődik: a holttest megtalálásának és azonosításának körülményeit mondja el, s ennek kapcsán bevezeti és elemzi a négy *Razglednicát*. Az *Epilógus* című zárófejezet ehhez a kezdőponthoz kanyarodik vissza, amikor tényszerűen ismerteti Radnóti halálának történetét. Az egybeszó kezdő és vég között sorakoznak fel a költőt és költészetét változatos szempontokból bemutató fejezetek. Az életrajz részben az *Ikek havára* s Radnóti egyes, önéletrajzi mozzanatokát művé formáló verseire, részben dokumentumokra támaszkodik. Megkülönböztetett figyelmet szentel a szerző Radnóti szegedi éveinek, kapcsolatának a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumához, viszonyának a politikai baloldalhoz. Forrásainak ide vonatkozó megállapításait összevetve, s a köztudat számára kevésbé ismert tanúkra (Berczeli Anselm Károly, Buday György, Ligeti Magda, Kárász Judit) hivatkozva, végül segít-

ségül hívja az ebben az időben keletkezett költeményeket, annak igazolására törekszik, hogy Radnóti szocialista elkötelezettsége inkább az ifjúkori lázadás időleges tünete volt, semmint tudatos és szilárd forradalmi meggyőződés. Bizonyító eljárásának végkövetkeztetésekppen a költő politikai magatartását az értelmiségi baloldal humanista pozíciójával azonosítja. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának ismertetését a harmincas évek népi orientációjú ideológiai-kulturális törekvéseinek felvázolása és értékelése egészíti ki, majd a népi és proletár elemek nyomon követése Radnóti lírájában. Az életrajzban fontos szerep jut a költő párizsi utazásainak is: ennek kapcsán a tanulmány Radnóti és a nyugat-európai avantgarde viszonyára világít rá. A szerző ide vonatkozó számos helytálló megállapítása között azonban akadnak erősen vitathatóak is, így az az általános érvényűvé tágitott állítása, mely szerint „Mindazok, akik egy új 'szocialista művészet' megteremtésére vállalkoztak, de az avantgarde táborából közelítették meg, végül elértek egy kritikus pillanathoz, amikor felmerült a csaknem paradigmátikus konfliktus elkötelezettség és esztétikai törekvések között.” (43.) Úgy véljük, szükségtelen belemenni ennek a megállapításnak a cáfolatába, hiszen kézből lehet sorjáztatni szinte számtalan példát a világirodalomból, amelyek ragyogóan bizonyítják a társadalmi-politikai elkötelezettségnek és a művészi formaadás új tartományait meghódító törekvéseknek termékeny együttélését.

A Radnóti líráját tematikai csoportosításban tárgyaló fejezet legérdekesebb része az, amelyet a szerző a költő önmagáról alkotott imago-jának szentel. Érzékeny elemzéssel hántja ki a bizonyágul hívott költeményekből a költői én magateremtette képét és annak változásait. Önálló fejezet foglalkozik — igen részletesen — Radnóti szín- és képhasználatával, különösen hangsúlyt vetve a halálmotívum képi megjelenítésének különféle módjaira, majd ismét külön fejezet vizsgálja a különféle hatásokat, amelyek Radnóti költészetét formálták. Figyelemre méltó, hogy a szerző nemcsak irodalmi hatásokra terjeszti ki vizsgálódásait, hanem a tág értelemben vett komparatiztika szellemében Radnóti egyes verseit képzőművészeti stílusokkal, sőt konkrét festészeti alkotásokkal hozza vonatkozásba, és sort kerít az eszmei-kulturális környezeti hatások tárgyalására is. Így megkülönböztetett figyelmet fordít Radnóti vallási eszméire, a zsidó-keresztény problematikának érzelmi és eszmevilágában elfoglalt helyére, ennek kapcsán magyarságtudatának, hazafias érzületének gondos és árnyalt megvilágítására. Nem maradnak ki a szerző látóköréből Radnóti nem-belletrisztikai prózaművei, műfordításai és a műfordításra mint művészetre vonatkozó elméleti-kritikai nézetei sem.

A rendkívül alapos és körültekintő monográfia kiválóan egyeztetni össze az ismeretterjesztő célt a tudományos igényvel. A szerző szakirodalmi jártassága és erudíciója szerencsésen párosul a nemcsak

világos és érthető, de az érdeklődést vonzó és lebilincselő előadás-móddal. Ilyenformán magas színvonalon tesz eleget a szerző elsődleges célkitűzésének: megismertetni egy jelentős huszadik századi magyar költőt az angolszász világgal.

H. SZÁSZ ANNA MÁRIA

MÓRICZ ZSIGMOND: TANULMÁNYOK II – III.

ERKÖLCSI SARKANTYÚ – A TIZENKETTEDIK ÓRÁBAN

Az irodalomszerető nagyközönség igazán örömmel nyugtázhajta a Szépirodalmi Kiadónál megjelenő Móricz Zsigmond – tetszetős kivitelű – életműsorozatát. A sorozat áttekinthető, mert műfaji csoportosításban, és ezen belül időrendben jelennek meg a regények, kisregények, elbeszélések, drámák, riportok, tanulmányok. Mindenki ízlésének megfelelően válogathat a kötetek között, s az összes művek kedvelői, gyűjtői is jól forgatható könyveket vehetnek kézbe. Jó lenne ha gyorsabb ütemben jönnének, s nagyobb hírveréssel, mert lassan sikk lesz Móriczot „avultnak” és csak „irodalomtörténetnek” tekinteni.

Az életmű-sorozat Móricz tanulmányait három kötetben jelentette meg. Mindhárom olvasható már (elég nagy időkülönbséggel jelentek meg I. 1978., II. 1982. !, III. 1984.). Az első kötet Móricz irodalmi és művészeti tárgyú írásait tartalmazza. Lényegében felöleli a kék-sorozat hasonló témájú cikkeket, kiegészítve a Réz Pál szerkesztette hagyatéki kötettel. Így egy kötetben jutnak el az olvasóhoz e témakörben írt cikkek az első írásoktól az utolsókig, Szabó Ferenc szerkesztésében.

A *Tanulmányok* II. 1903–1930 között, a III. kötet 1931-től az író haláláig adja közre a cikkeket – a kötetekre és Móricz gondolkodására is rendkívül találó – *Erkölcst sarkantyú* és *A tizenkettedik órában* cím alatt. Mindkét kötet szerkesztője Nagy Péter. Az első kötetnél is van gond a műfaji sokszínűséggel, de ott talán könnyebb cezúrát vonni. A II–III. kötet szerkesztője e műfaji sokszínűségből fakadó problémákat így összegzi: „Móricz sajátos munkamódszere miatt igen nehéz pontos határvonalat húzni tanulmány és publicisztika, publicisztika és riport, riport és novella – bármelyik s a másik között . . . Magunk ahhoz próbáltuk tartani magunkat, hogy azokat az írásokat gyűjtsük itt össze, amelyekben a gondolati elem az uralkodó vagy a túlnyomó, a közvetlen ábrázolással szemben.” (II. 785.)

Nyilván ez a dilemma okozta – vagy a kiadói/nyomdai átfutási idő miatt a belső szerkesztő titka volt?! –, hogy az új sorozat I. és II. kötetében olvasható a *Ludas Matyi* (1905), a *Magyar költő dicsősége* (1926) és a *Vallomás* (1927). A filológiai pontosság kedvéért: a *Ludas*